

”Maallisen uskonnon kipeä tarve”

Esko Salminen: Viestinnällä vallankumoukseen. ’Demokraattisen toimittajakoulutuksen’ aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Edita 2004 Helsinki. 353 s.

■ Otsikko on Esko Salmisen kirjassa esiintyvä siteeraus Yrjö Ahmavaaran 1987 ilmestyneestä teoksesta *Esseitä tästä ajasta*. Itsekin aikoinaan radikaaliin vasemmistoon lukeutunut Ahmavaara toteaa, että marxilaisuuden virheellinen tulkinta ja maallisen uskonnon kipeä tarve juoksuttivat länsimaista älymystöä pyhiinvaellusmatkoille Moskovaan 1930-luvulta saakka.

Suomen joukkotiedotusta nämä harharetket pimensivät etenkin 1960- ja 70-luvulla, mutta monet käytännöt jatkuivat Neuvostoliiton romahdukseen saakka. Vielä vuonna 1983 Suomen Sanomalehtien Liiton periaateohjelmaan sisältyi käsitys, jonka mukaan kaiken radio- ja televisio toiminnan oli oltava yhteiskunnan valvonnassa, eikä mainonnan katsottu kuuluvan niiden toimenkuvaan. Samaan ohjelmaan oli kirjattu myös liiton toimiminen sopusoinnussa YVA-sopimukseen perustuvan

aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan kanssa. Tähän sopusointuun ei kuulunut Neuvostoliiton olojen eikä toimien arvostelu tai edes kriittinen tarkastelu.

Suomalaisen tiedonvälityksen rajoista kertoo myös vasta vuonna 1995 rikoslaista poistettu niin sanottu uhkapykälä. Sen perusteella ”vieraan valtion” loukkaamiseen syyllistynyt journalisti voitiin tuomita jopa kahden vuoden vankeuteen. Vieraalla valtiolla tarkoitettiin Neuvostoliittoa.

Teoksessaan *Viestinnällä vallankumoukseen* tiedotusopin professori Esko Salminen on tarttunut näihin suomalaisen tiedotuskulttuurin kipupisteisiin. Hän kuvaa vasemmistoradikalismien nousuun ja liikkeessä toimineiden sokeaan Neuvostoliiton ihailuun liittyneitä piirteitä, jotka vääristivät etenkin 1970-luvulla kuvaa neuvostotodellisuudesta. Tutkimuskohteena Salmisella on Tampereen yliopistossa annettu toimittaja- ja tiedottajakoulutus, joka kehittyi yliopiston tiedotusopin laitoksella marxilais-leniniläiseen teoriaan perustuvaksi journalismin opetuksiksi.

Tampereella annettuun koulutukseen keskittynyt tutkimus kartoittaa journalistikoulutuksen tähän saakka varsin vähän tutkittua historiaa. Samalla se luo arvokasta kuvaa suomettuneisuuden ja vasemmistoradikalismien eli stalinismiin nojautuneen taistolaisuuden päämääristä ja sen käyttämistä keinoista. Sitä on vaikea mitata, missä määrin tällä koulutuksella todellisuudessa pystyttiin ajamaan vallankumouksen asiaa. Salminen toteaaakin,

että 1980-luvulle tultaessa vallankumouksellinen into ja toiminta alkoivat hiipua opiskelijoiden väsyessä liikkeen retoriikkaan ja toimintatapoihin.

Salminen ei ollut vuonna 2004 aiheen parissa ensimmäistä kertaa. Hän on julkaissut useita tiedottamiseen ja propagandaan liittyviä tutkimuksia. Suomalaisen lehdistön suhdetta Neuvostoliittoon ja Venäjään hän luotasi vuonna 1996 teoksessa *Vaikeneva valtiomahdi? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen sanomalehdistössä 1968–1991*. Sen perusteella varsinkin 1970- ja 1980-luvulla suomalaisjournalistit ajautuivat itänaapurია käsitellessään selkeään itesesensuuriin. Salminen laskeekin todellisen lehdistönvapauden Suomessa alkaneen vasta aiemmin mainitusta rikoslain uudistuksesta.

Koska *Viestinnällä vallankumoukseen* -teoksessa kyseessä on historian tutkimuksen kannalta hyvinkin tuore aikakausi, Salminen on pystynyt hyödyntämään myös omia kokemuksiaan ja muistitietoaan. Kattava lähdeaineisto käsittää kuitenkin perinteisen historiantutkimuksen metodin mukaisesti lähinnä vain kirjallisia ja painettuja lähteitä eli alkuperäisiä aikalaisdokumenteja. Tutkimusta täydentää erillinen luku, jossa mukana olleet tilittävät ajatuksiaan liikkeen toiminnasta Neuvostoliiton romahduksen jälkeen. Salmisen kirjan lukeneen on helppo yhtyä Max Randin toivomukseen vuodelta 1990: hän toivoi, että suomalaisille journalisteille kehittyisi periaatteellinen moraalinen moraali, joka ei olisi poliittisten vallanpitäjien manipuloitavissa.

Salmisen teos etenee loogisesti. Aluksi hän kuvaa Suomen ylioppilasradikalismia, uusvasemmistoa ja niiden pyrkimyksiä sekä poliittista tilannetta 1960- ja 1970-luvulla. Seuraavaksi esitellään keskeiset viestinnän toimijat sekä selvitetään informaatioosotaan ja toimittajakoulutukseen liittyvät käsitteet. Sen jälkeen käsitellään suomalaisen journalistikoulutuksen historiaa ja journalismin kehityslinjoja 1920-luvulta 1960-luvulle. Varsinaisen tutkimusjakson kerronta etenee 1960-luvulta 1980-luvulle kronologisesti. Tällä kaudella Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen professorit Kaarle Nordenstreng ja Pertti Hemánus käänsivät tiedotusopin opetuksen marxilaisille linjoille. Yhteiskunnalliseen opetusjaostoon kuulunut toimittajatutkinto keskittyi samaan aikaan toimittajan käytännön työssä tarvitsemien taitojen opetukseen.

Salminen ehti seurata Tampereen yliopistossa uusvasemmistolaisen tiedotusopin ja porvarillisen toimittajatutkinnon välistä kärhämää itse aitiopai-kalta toistakymmentä vuotta. Hän käsitteleekin paitsi opetuksen suomettuneisuutta ja radikaalin vasemmiston vyörytystä Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella, myös ajankohdan viestintäilmapiiriä ja laitoksen ja siitä vuoteen 1990 erillisenä toimineen toimittajakoulun keskinäisiä kiistoja ja oppiriitoja. Poliittiset kiistat nimityksistä ja viroista johtivat usein henkilökohtaisiin hyökkäyksiin ja painostukseen, joissa korrekrit menettelytavat unohtuivat.

Salmisen tarkka ja objektiiv-

vinen tutkimus- ja kirjoitusote ilmenevät erinomaisesti myös niiden tapahtumien kuvauksessa, joissa hän itse oli vahvasti mukana. Tapahtumat hänen nimityksestään toimittajatutkintoon perustetun journalistiikan apulaisprofessorin virkaan on käsitelty tyylikkäästi, vaikka kiistaan kuului Salmisen kohdalla yleensä muodollisena pidetyn koeluennon hylkääminen laitosneuvostossa vuonna 1980. Salminen nimettiin virkaan erinäisten vaiheiden jälkeen vuonna 1982.

Mielenkiintoinen on myös kuvaus tiedekunnassa annetun opetuksen muuttumisesta yhä teoreettisemmaksi ja liukumisesta jatkuvasti etäämmälle käytännön toimitustyöstä, perusteena marxilaiset teoriat toimittajista vallankumouksen tiedostavana etujoukkona. Opetuksen yksipuolisuuden seurauksena tiedotusopista tuli kuitenkin uhka itselleen, kuten Salminen sanoo. Lehdet alkoivat Tampereen ideologisen koulutuksen vastapainoksi perustaa omia koulutuskanaviaan, joista mainittakoon Sanoma Osakeyhtiön toimittajakoulu.

Salminen katsoo, että Tampereella opetettu tiedotusoppi hämärsi länsimaista journalistimikäsitystä. ”Edistyksellisyysden” nimissä laitoksella syylistyttiin opiskelijoiden ohjaukseen, jossa keskeistä oli Neuvostoliiton propagandististen väitteiden kritiikitön omaksuminen. Itäblokin oloja ei toisin sanoen pitänyt kuvata sellaisina kuin ne olivat, vaan sellaisina kuin Neuvostoliitossa sanottiin niiden olevan.

Voi vain arvailla, missä määrin marxilainen koulutus ja va-

semmiston ylivalta ovat vaikuttaneet journalistien toimintaan ja välillisesti myös suomalaiseen yleisöön, vaikka Tampereen tiedotusopin laitoksen lisäksi toimittajilla oli muitakin koulutuskanavia. Yksi suuria virheitä lienee se yliolkaisuus, jolla media Suomessa suhtautui Yhdysvaltojen presidentti Ronald Reaganiin. Mahdollisesti vääristynyt kuva esti näkemästä ja käsittelemästä Neuvostoliiton heikkouksia ja näin sen romahdus pääsi yllättämään suomalaiset täysin.

Neuvostoliiton kuitenkin luhistuttua 1990-luvun taitteessa Suomen tiedotusvälineissä käynnistyi kylmän sodan jälkipuintina suomettumiskeskustelu. Silti vielä 2000-luvun puolella Salmisen kirjan ensiarvioissa muun muassa *Helsingin Sanomissa* ja toimittajien ammatilehdessä *Journalistissa* tutkimesta vähäteltiin. Taustalla lienee sekin, ettei suomalaiseen keskustelukulttuuriin ole kuulunut arkaluontoisten kysymysten käsittely etenkin Neuvostoliiton ollessa kyseessä. Sotien aikana syntyneen ja kylmän sodan aikana kehittyneen itsesensuurin juuret ovat syvällä. Keskustelun vaimetta selittänee myös se, että mukana olleita toimii yhä yhteiskunnan ja journalismin avainpaikoilla.

Ehkä siksi, että Salminen on käsitellyt suomettuneisuutta ja itsesensuuria teoksessaan *Vaikeveva valtiomabti*, hän ei tällä kertaa juuri mieti sitä, miksi tiedotuskoulutus ja monet toimittajat ajautuivat stalinismiin. Ajan henkeä kuvaa myös ”edistyksellisenä” esiintyneen suomalaisen älymystön siirtymisen runsaslukuisesti SKDL:n

riveihin 1970-luvulla. Jonkin verran jää kuitenkin kaipaamaan laajempaa pohdintaa siitä, miksi tällöin jopa tiedotusopin laitoksella oltiin valmiita vapaaehtoisesti kaventamaan sananvapautta ja hylkäämään vapaaseen tiedonvälitykseen perustuvat länsimaiset arvot.

Mielenkiintoinen on Salmisen näkemys naisliikkeen kehityksestä 1980-luvulla ja sitä seuranneesta naistutkimuksesta uusvasemmiston suoranaisena seuraajana vihreän liikkeen ohella.

Salmisen kirja oli vuoden 2004 Tieto-Finlandia -ehdokas.

Vaikka se ei palkintoa saanutkaan, ehdokkuus kertoo tutkimusaiheen merkittävyydestä. Ja myös Salmisen kirjoittajan taidoista, joiden ansiosta *Viestinnällä vallankumoukseen*-kirjaa on ilo lukea.

Sinikka Wunsch